

КРЫЛАТЫЯ ІМЁНЫ З ТВОРАЎ УІЛЬЯМА ШЭКСПІРА У СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЕ (МАТЭРЫЯЛЫ ДА ТЛУМАЧАЛЬНАГА СЛОЎНІКА)

Іваноў Яўген Яўгенавіч

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова
(г. Магілёў, Беларусь)

У артыкуле разглядаюцца крылатыя імёны з ініцамоўных крыніц у сучаснай беларускай літаратурнай мове ў аспекце лексікаграфічнага апісання ў спецыяльным тлумачальным слоўніку. Прыводзяцца ўзоры слоўнікавых артыкулаў.

Ключавыя словы: анамастыка, крылатыя імёны, запазычанне, слоўнік, беларуская мова.

The article examines proverbial expressions from foreign language sources in the modern Russian literary language in the aspect of lexicographic description in a special explanatory dictionary. Samples of dictionary entries have been provided.

Key words: onomastics, famous names, borrowing, dictionary, Belarusian language.

Крылатыя імёны з'яўляюцца адным з найбольш адметных разрадаў крылатых слоў і звычайна ўключаюцца ў слоўнікі літаратурных цытат разам з іншымі разнавіднасцямі крылатых адзінак. Аднак у беларускай мове крылатыя імёны яшчэ недастаткова лексікаграфічна і лінгвістычна апісаны. Так, яны адсутнічаюць у існуючых тлумачальных слоўніках крылатых выразаў і афарызмаў з ініцамоўных крыніц [1–3], не разглядаюцца ў навуковых працах, прысвечаных крылатым словам у беларускай мове [5–10]. У гэтай сувязі адной з актуальных праблем беларускага мовазнаўства можна лічыць вывучэнне і слоўнікавае апісанне крылатых імёнаў як асобнага лінгвістычнага аб'екта.

Асобную частку крылатых імёнаў складаюць шэкспірызмы – шырока вядомыя імёны персанажаў трагедый і камедый англійскага паэта і драматурга Уільяма Шэкспіра (1564–1616), якія набылі пераносны сэнс і ўжываюцца як хадзячыя назвы. Такія крылатыя імёны з'яўляюцца шырока распаўсюджанымі ў розных мовах, таму кваліфікуюцца як інтэрнацыяналізмы. Аднак у кожнай мове яны набываюць адметнае выкарыстанне адпаведна пэўным асаблівасцям нацыянальнай лінгвакультуры, спецыфічныя адценні сэнсу, аксіялагічна дэтэрмінаваныя канатацыі.

Крылатыя імёны павінны апісвацца ў лінгвістычным слоўніку па водле сваёй формы, свайго пераноснага значэння, сваіх асаблівасцей ужывання ў маўленні. Акрамя гэтага павінна давацца гістарычна-этымалагічная даведка аб паходжанні кожнага крылатага імя, а таксама прыводзіцца ілюстрацыйныя прыклады яго выкарыстання ў літаратурным маўленні. Такое слоўнікавае апісанне ў цэлым адпавядае агульнапрынятаму падыходу да лексікаграфічнай фіксацыі і інтэрпрэтацыі крылатых слоў. Напр.:

Атэла ⇐ англ. *Othello* – герой аднайменнай трагедыі (1604) англійскага паэта і драматурга Уільяма Шэкспіра (1564–1616). **Надзвычай раўнівы чалавек; муж-раўнівец.** – Перад Валяй павініся. – Вінося. Штодня. Ды ў тваёй нявесткі твая натура. – Пацалуй яе ад мяне. – Пацалуеш яе... – Малайчына яна ў цябе. – Ды ўжо ж!.. Атэла ў спадніцы. Стараверка! Трыццаць пяць гадоў бабе, а заводзіцца, як новы “жыгуль”. (І. Шамякін. Ахвяры). Наўрад ці пахваліць Стасю і яе муж, чалавек злы, недалёкі і, як Атэла, раўнівы. Добра, што хоць пабаяўся пакінуць парадкам наседжанае ўжо сваё кулачкае гняздо ў Навагрудку недапечаны канавал гэты. (А. Бажко. Жывыя прывіды).

Гамлет ⇐ англ. *Hamlet* – назва і імя героя аднайменнай трагедыі (1604) англійскага паэта і драматурга Уільяма Шэкспіра (1564–1616). **Гаворыцца пра чалавека, які ўвесь час і ва ўсім сумняваецца і няздольны прыняць важнае рашэнне або зрабіць рашучы крок.** З таго боку бар’ера ўжо збіраліся немцы – афіцэры тутэйшага гарнізона, якія акуратна штодзень сходзіліся на відовішча гэтай нялюдскай экзекуцыі. Сярод іх быў і малады, нэўна лейтэнантавых год, афіцэр, у такой, як і ўсе, чорнай эсэсаўскай форме, – белатвары, маўклівы і нават пануры. Бы Гамлет на сцэне, стаяў ён крышачку ўбаку ад усіх, скрыжаваўшы на грудзях белыя рукі, і, таксама, як учора, як і ўсе ранейшыя дні, нерухомым затоеным позіркам глядзеў у акно. (В. Быкаў. Паядынак).

Кароль Лір ⇐ англ. *King Lear* – персанаж аднайменнай трагедыі (1608) англійскага паэта і драматурга Уільяма Шэкспіра (1564–1616). **Гаворыцца аб беспрытульных старых, якія зведалі няўдзячнасць і жорсткасць блізкіх людзей.** Аднак кожны чалавек, які хоча быць шчаслівым, акрамя жонкі, хаты, дзяцей, павінен мець яшчэ сяброў. О, сяброў у яго было многа! Сярод іх – і добры грэк Сакрат, і Алег, князь Драўлянскі, і Дыяген, абпраменены, нібы думкаю, святлом, якое з ім жыве ў бочцы, і гладыятар, які, задаволіўшы публіку, канае на арэне. Кароль Лір яго сябра, блудны сын яго сябра, Багдан Хмяльніцкі яго

сябра, Амяллян Пугачоў яго сябра – бачылі, колькі нянавісці, колькі гневу ў яго вачах – да здраднікаў, якія яшчэ нядаўна прыкідваліся аднадумцамі. (Я. Сіпакоў. Хата).

Лэдзі Макбет ⇐ англ. *Lady Macbeth* – гераіня аднайменнай трагедыі (1606) англійскага паэта і драматурга Уільяма Шэкспіра (1564–1616). *Аб уладнай, жорсткай, бессаромна амбіцыйнай жанчыне.* У іншым мястэчку натрапіла інспектарка на такое: “Лэдзі Макбэт N-скага раёну”. Пералякалася. Думала спачатку, мясцовая самадзейная Ляскова на новы лад перайначыла ды спэтакаль ладзіць. – Ды не, гэта ў нас конкурс прыгажосці такі, – расьсьмяялася ў адказ іншая культурная цётка. – Дзяўчаты па сцэне будуць у купальніках хадзіць... – А вы ведаеце, хто такая лэдзі Макбэт Міцэнскага павету? – Не. – Была такая Кацярына Ізмайлава, яна сьвёкра свайго, мужа ды пляменьніка забіла. – Што, праўда?! – у вусціжы прашаптала культурная цётка. – А мы конкурс хачелі назваць, бо так жа ж прыгожа гучыць... А-ёй-я-ёй... (kazki-ody.livejournal.com).

Мантэкі і Капулеці ⇐ англ. *Montagues and Capulets* – прозвішчы двюх варожых сем’яў у трагедыі “Рамэа і Джульета” (“*Romeo and Juliet*”, нап. 1595, апубл. 1597) англійскага паэта і драматурга Уільяма Шэкспіра (1564–1616). *Аб людзях, сем’ях, партыях і да т.п., уцягнутых у “спадчынную” сварку; аб варожых баках.* Нарэшце, варожасць сама па сабе шматпланавая. Дыяпазон – ад Мантэкі і Капулеці да “футбольнай” вайны паміж двюма дзяржавамі. Лічыць, што ўсе яны спрагназаваныя Звыш, – наіўна. (А. Гара. Доказ ад процілеглага). Бацькі галоўных герояў мараць ажаніць сваіх дзяцей, што дазволіць ім аб’яднаць сваю гаспадарку, якая пакуль-што падзеленая сыяной. Цудоўна ведаючы, што без рамантычнага антуражу іхнія дзеткі ні ў якім разе не пагодзяцца пабрацца шлюбам, Бергамен з Паскіно (а менавіта так завуць вынаходлівых татачкаў) вырашаюць разыграць з сябе гэтакіх Мантэкі ды Капулеці. (М. Фарыдовіч. Уцёкі ў летуценны сьвет Гарцуева).

Рамэа і Джульета ⇐ англ. *Romeo and Juliet* – героі аднайменнай трагедыі (нап. 1595, апубл. 1597) англійскага паэта і драматурга Уільяма Шэкспіра (1564–1616). *Ужываецца метафарычна ў адносінах да закаханай пары.* З усмешкай успамінаю выказванне Расула Гамзатава, які сказаў прыкладна так: “Вы думаеце, у майго народа не было Рамэа і Джульеты? Былі. Але ў майго народа не было Шэкспіра. Таму ніхто нашых Рамэа і Джульеты і не ведае”. Народ сам творыць сябе. (І. Чыгрынаў. Адзін

на адзін). – А я веру ў каханне! – запярэчыў Мікола. – Петрарка і Лаура... Неферціці і Эханатон... Рамэа і Джульета... – Сціхні! – Антось адкінуў убок галінку. – Петрарка ніколі не падыходзіў да Лауры, ён кахаў сваё каханне, сваю фантазію. Рамэа і Джульета – думка, хаця такое і можа здарыцца ў час закаханасці. (Л. Адамовіч. Кветкі самотнай князеўны).

Робін Гуд ← англ. *Robin Hood* – герой англійскіх народных балад, які змагаецца з нарманскімі заваёўнікамі, заступнік пакрыўджаных і беднякоў. Згадваецца ў творах англійскага паэта Уільяма Лэнгленда (1331/1332–1386), англійскага паэта і драматурга Уільяма Шэкспіра (1564–1616), англійскага паэта, драматурга і акцёра Бэнджаміна Джонсана (1572–1637); адзін з герояў рамана “Айвенга” (“Ivanhoe”, 1820) шатландскага прэзаіка, паэта і гісторыка Вальтера Скота (1771–1832). *Барацьбіт за правую справу, адчайна смелы і бескарыслівы, абаронца слабых і пакрыўджаных.* 📖 – Я ведаю, чаго так скрывіўся спадар... – З’едліва зірнуў на Філіповіча той. – Бачыце, я не добранькі Робін Гуд! Адкінь, спадар, усякія ілюзіі! Паўтараю, варта толькі любому з нас высунуць нос з лесу і прызнацца, хто ты, як адразу ж усе адвернуцца, як ад чорта, а які-небудзь ідэйны з культурнага слоя ці тутэйшы служак-падліза прадасць цябе за капейку! (Г. Далідовіч. Заходнікі). Паводля падання, тут жылі калісьці ў непразлых лясох атаманы Магіла, Машэка і Гвозд. Яны затрымлівалі князеўскія ды купецкія стругі, што шлі па Дняпру з тутэйшай данінай і заморскімі таварамі. Народ з цяплёнёй прыгадвае іх, як нашых Робін Гудаў, што заўсёды дзялілі свой здабытак з сялянскай ды мяшчанскай галечай. (Ю. Віцьбіч. Плыве з-пад Сьвятое Гары Нёман).

Цень бацькі Гамлета ← англ. *ghost of Hamlet's father* – выраз з трагедыі “Гамлет” (“Hamlet”, 1601) англійскага паэта і драматурга Уільяма Шэкспіра (1564–1616), у якой галоўнаму герою з’яўляецца прывід – цень яго забітага бацькі. *Гаворыцца часта з іроніяй або жартам пра таго, хто дрэнна выглядае пасля хваробы, цяжкай працы і г.д., а таксама пра таго, хто ўвесь час маўчыць, не адзваецца на запытанне.* 📖 – “Усё гэта сведчыць аб нездавальняючай рабоце завода... Такое становішча далей не можа быць цягнімым...” [Ала:] – Ты так добра падрабляешся. Разумець начальства – на гэта таксама талент патрэбен. [Ігар (іранічна):] – Я хутка магу стаць падобны на яго так, як цень бацькі Гамлета на самога бацьку... Цень начальніка! Двайнік!.. (І. Мележ. Пакуль маладыя). [Хітры:] – Афгаша, хадзі да стала, чаго ты там тырчыш? Ты што, сапраўды нямы ці выпендрываешся? Калі нямы,

дык мычаць павінен! Усе нямыя мычаць, а не маўчаць! А ён ходзіць – як цень Гамлета... Мае нервы смушчаюцца. (А. Дударэў. Злом).

Агульная колькасць крылатых імёнаў, якія ўжываюцца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, складае, па нашых падліках, больш за 150 адзінак. Такая колькасць крылатых імёнаў дастатковая для спробы іх асобнага лексікаграфічнага апісання ў межах спецыяльнага тлумачальнага слоўніка.

Літаратура

1. Іваноў, Я. Я. Крылатыя афарызмы ў беларускай мове : з іншамовных літаратурных і фальклорных крыніц VIII ст. да н. э. – XX ст. : тлумачальны слоўнік / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2011. – 164 с.
2. Крылатыя выразы ў беларускай мове : з іншамовных (еўрапейскіх і амерыканскіх) крыніц XII–XX стст. : тлумачальны слоўнік / пад рэд. Я. Я. Іванова. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2004. – 136 с.
3. Крылатыя выразы ў беларускай мове : з рускамоўных літаратурных і фальклорных крыніц XII–XX стст. : тлумачальны слоўнік. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2006. – 208 с.
4. Цеплякова, А. Д. Англімаўныя запазычанні крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове (колькасны склад і крыніцы паходжання) / А. Д. Цеплякова // Веснік Мазырскага дзяржаўнага педагогічнага ўніверсітэта імя І. П. Шамякіна. – 2009. – № 2 (23). – С. 162–166.
5. Цеплякова, А. Д. Нямецкамоўныя запазычанні крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове (колькасны склад і крыніцы паходжання) / А. Д. Цеплякова // Веснік МДУ імя А. А. Куляшова. – 2009. – № 1 (32). – С. 137–143.
6. Цеплякова, А. Д. Франкамоўныя запазычанні крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове (колькасны склад і крыніцы паходжання) / А. Д. Цеплякова // Веснік Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта. Серыя філалагічных навук. – 2009. – № 2 (12). – С. 109–116.
7. Цеплякова, А. Д. Лацінскія запазычанні крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове (колькасны склад, формы ўжывання і крыніцы паходжання) / С. Ф. Іванова, А. Д. Цеплякова // Веснік Мазырскага дзяржаўнага педагогічнага ўніверсітэта імя І. П. Шамякіна. – 2010. – № 1 (26). – С. 88–93.
8. Цеплякова, А. Д. Старажытнагрэчаскія запазычанні крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове (колькасны склад, формы ўжывання і крыніцы паходжання) / С. Ф. Іванова, А. Д. Цеплякова // Веснік Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта. Серыя А, Гуманітарныя навукі. – 2010. – № 7. – С. 176–179.